

**ЦОНЧО РОДЕВ
МОМЧЕТО, КОЕТО УМЕЕШЕ
ДА ХОДИ НА РЪЦЕ**

chitanka.info

Наглед безучастен към всичко околно, непознатият стърчеше недодялано в пруста на етрополското мъжко училище и зяпаше таблата, окачени по стените.

— Господине — произнесе едно звънливо гласче до него, — даскал Тодор ли чакате? Той е в учителската стая. Подрежда си дневниците и ей сега ще излезе.

Човекът, към когото бяха отправени тези думи, се извърна после свали поглед надолу. Говореше му едно ситно-дребно момченце, („голямо колкото палец“, щеше да го опише по-късно непознатият), чистичко и спретнато облечено, широколико, със сресани на път кестеняви косици и с умни, гълъбовосиви очи.

— На мен ли говориш? — смая се непознатият.

— Че на кого другиго? — Момчето остана сериозно, но в ъглите на устните му се сгуши дяволита усмивка. — Тук сме само двама...

— И ме наричаш „господине“? Мене, колибаря?...

Непознатият наистина приличаше на фукара^[1]-балканджия, слязъл от колибите. Носеше протрити, отдавна неминали през корито и сапун дрехи от бозяв шаяк, ямурлук, видял и по-добри дни, и на главата — проскубано калпаче от овча кожа. Чернилката по коленете на потурите му и по не дотам добре измитите му ръце издаваше, че или е въглищар, или работник в някой от самоковите горе, в планината.

— Мен ли назова „господине“? — повтори въпроса си той. — Не ми ли виждаш каяфета^[2]?

— А, по каяфет сте същ кюмюрджия — съгласи се хлапакът. — Само че...

— Само че какво?

— Само че един истински кюмюрджия и дингил-ахмак^[3], на какъвто се правите, щеше да гледа картинките на разните чуждестранни птици и животни на оная стена, а не да чете уставните правила за реда в школото...

Непознатият облещи очи от изненада. Объркан, той потърси някакъв смислен отговор, но като не го намери, изръмжа неясно, а сетне попита заядливо:

— А защо пък ти дойде на ум, че чакам именно даскал Тодор? Защо да не е някое от школничетата? Или друг от учителите?

Сега усмивката излезе от двете си укрития и заля цялото лице на детето.

— То не е толкоз сложно за отгадаване, господине. Когато някой ябанджия^[4] човек се върти тъдява, учен и знаещ е, пък се прави на прост и...

— ... дингил-ахмак — кисело му подсказа другият. Беше придобил такова изражение, сякаш го болеше зъб.

— Такъв човек — завърши малкият — ще да е дошъл само за учителя Тодор Пеев, за никого друго.

Гостът отново се напрегна, но пак не намери дума за достоен ответ — нито да опровергае, нито да обърне работата на смях. Мълча и се черви цяла минута, пък накрая изсумтя ядосано:

— Многознайко и дървен философ, ето, това си ти. Да знаеш и още нещо?

— Зная — кимна момчето. — И то е таквоз, че цялото школо ми завижда за него.

— И що е то?

— Знам да ходя на ръце — беше неочакваният отговор. — Искате ли да ви покажа?

И преди да дочака потвърждение или отказ, то се вдигна на ръце и като размахваше крачета, за да пази равновесие, тръгна с главата надолу из пруста. Измина един полукръг около смаяния чужденец, после се отправи към изхода на училището, все така на ръце слезе по външните стъпала, там се отпусна на крака и с весел смях полетя нагоре, към Царската махала. Непознатият го проследи с поглед, чак докато се загуби между къщите на градеца. Беше напълно вцепенен, сякаш закован о пода, неспособен за каквото и да е движение или даже за звук.

В същото положение го завариха малко по-късно двамата мъже, които излязоха рамо до рамо от учителската стая и си говореха полугласно. Вдървената му фигура привлече вниманието им, защото те спряха, загледаха го с интерес и по-високият с брадичката — той беше главният учител на Етрополе Тодор Пеев — каза на спътника си, като се стараеше да придаде на гласа си безгрижие или поне бодрост:

— Нещо трябва да се е случило. Негова милост изглежда така, невям е хипнотизиран от змия-пепелянка...

Другия, русокос и синеок мъж на тридесет и няколко години, облечен в алафранга^[5] сюртук с кадийяна яка, не се поддаде на спокойствието, което му внушаваше учителят. Той се озърна като

човек, който е свикнал да живее винаги нащрек, готов да посрещне нова опасност, и десницата му мигновено изчезна някъде под дрехата. Но като не видя каквато и да била заплаха, направи две-три крачки към вкаменения мним въглищар.

— Какво има, бай Общи? — попита го. — Изглеждаш тъй сякаш...

Онзи най-сетне се размърда.

— И аз не знам как да го нарека туй, дето се случи, Дяконе — рече най-сетне. — Уж нищо работа, пък...

Беше Димитър Николич Косовец, познат повече като Димитър Общи. От няколко Месеца Българският революционен централен комитет го бе изпратил за помощник на Апостола в работата му из западните краища на поробеното отечество.

А както читателят вече се е досетил, русият спътник на Тодор Пеев беше сам Левски.

— Разкажи тази „нищо работа“ — настоя Левски. Не криеше, че е угрижен. — Нали е казано, дребните камъчета прекатурват колата.

Димитър Общи разказа в подробности цялата случка. И колкото повече го слушаше, толкова лицето на Тодор Пеев просветляваше, а накрая и съвсем се разсмя. Обаче за разлика от него Дяконът не измени смръщения си израз.

— Нямаме повод за страх и тревога — каза му учителят, когато Общи свърши разказа си; имаше звучен и плътен глас и умееше да говори красиво и плавно — както го бяха възпитали софийският му учител Сава Филаретов и преподавателите в цариградския Френски колеж. — Досещам се аз кой ще да е бил този прозорлив хлапак, който е притискал до стената негова милост. Същият е и в клас — има ум за десетмина умници, но и дяволии за десет баш-дяволи. Такъв ще те разсърди, не, ще те вбеси с някоя лудория, пък след минута така ще ти разкаже урока, че не само ще забравиш пакостта му, но и ще ти се прииска да разцелуваш умната му главичка.

— Как, рече, е името му? — попита мрачно Общи.

— Не съм го изрекъл още — поправи го Тодор Пеев. — Христо, така се казва момчето. Седем-осем годишно трябва да е, второкласник е при мене.

— И, казваш, няма защо да се страхуваме от него?

— Гарантирам за него така, че съм готов като Муций Сцевола^[6] да сложа ръката си в огъня. — Учителят обичаше да изпъстря речта си с примери из историята. — Христо е издънка от здрав корен. Баща му, Цено Христов, е...

— Кой бе, даскале? Оня Цено Христов, търговеца ли?

— Търговец, табак^[7], много неща е той — кимна Пеев. И продължи: — Но увереността ми не идва от търговията, която върти, а от другото му житие-битие, скритото и тайното. Че Цено е посветен в народните работи и без да го хваля, един от най-сигурните комитетски люде е. Избрахме го в управата на нашето читалище „Напредък“. Той и там така си гледа работата, че, кажи го, читалището е като близък знак на комитета. От сина на такъв човек няма защо да се страхуваме.

Учителят имаше намерение с тези думи да приключи разговора — нали беше гарантирал за малкия остроумник? — но с изненада видя, че думите му, колкото и убедителни да бяха, не разсеяха тъмния облак от челото на Левски. Попита несмело:

— Какво, Дяконе? Мигар не повярва на словата ми? Или...?

— Повярвах ти докрай, учителю. И нека те благослови богът на България, загдето така изтънко познаваш и дарбите на школниците си, и нрава на комитетските хора.

— Защо тогава са тъй свити на възел веждите ти?

— Не заради малкия Христо, а от недоволство към тогава, дето са ми го пратили уж божем за дясна ръка в трудната и опасна работа.

— Що рече? — трепна обидчиво Димитър Общи. — От мене ли си недоволен?

— Учудваш ли се? — сви рамене Левски. — Нашето дело не е игра на стражари и апаша, байно, а борба на живот и смърт, в която залогът не е само твоята душа или моята, а славният ни народ и неговата прескъпа свобода. Нам, тружениците на това дело, не е позволено нито миг лекомислие.

— Лекомислие? — продължи да се цупи Общи. — Ти ме обвиняваш в лекомислие?

— Можех и по-лоша, по-тежка дума да кажа. Щом едно осемгодишно дете те е разпознало, що ли... Или ти смяташ, че турските шпиони са по-несъобразителни от момчето? Че са слепи? Или че не са способни да стигнат до най-очевидните заключения?! Ние, байно, сме длъжни ден и нощ да не забравяме кои сме и що сме.

И да не допускаме грешка дори и в най-дребната, най-нищожната подробност...

Димитър Общи не възрази повече и наведе глава. Но личеше — с яд и докачение го правеше, не от осъзната вина.

Учителят Пеев усети напрегнатостта на момента и се постара да я разсее. Рече примирително:

— Хайде, Дяконе, нека сега да кажем едно „било, каквото било“. И да поемем към манастира. До „Варовитец“ има три четвърти часа добър ход, а нашите люде сигурно вече ни чакат.

Етрополският манастир се наричаше „Света Троица“, но местните хора открай време си го зовяха по свойски „Варовитец“. Игуменът му, отец Хрисант, верен другар и сподвижник на Левски, отдавна го бе превърнал в истинска крепост на революционната борба.

— Да тръгваме — съгласи се Апостолът. — Нека Бочукоглу да знае, че както изискваме от него ред и точност, тъй и ние му служим с ред и точност.

„Бочукоглу“ беше тайното име на комитета в Етрополе.

Тръгнаха. Левски и Тодор Пеев напред, Общи — на тридесетина крачки зад тях. Щеше да бие на очи, ако двамата мъже в европейски дрехи вървяха редом с един въглищар от Балкана...

В следващите месеци дейността на „Бочукоглу“ така се оживи, че много пъти се наложи през Етрополе да минат отново и Левски, и Димитър Общи. Но само няколко дни след Великден на 1872 година съвсем неочаквано над планинския градец и по-точно — над неговия частен революционен комитет се стовари беда.

... Навярно в основата имаше някакво издайство, защото този път турците действуваха подготвено, обмислено, целенасочено — просто личеше, че знаеха кого и къде да търсят. Още сутринта от Орхание^[8] пристигнаха три дузини заптиета^[9], начело с известния кърагасъ^[10] Мустафа Бимбаллъ, и като забраха със себе си тукашния мюдюрин^[11] Салих ага^[12], по прякор Къопавия, завардиха всички излази на Етрополе; пущаха да се приберат хората, отишли на работа по къра, но не даваха никому да прекрачи вън от градчето. По пладне, позабавили се по разкаляните пътища на планината, дойдоха още двайсетина заптиета от Златица, всичките на коне, и веднага се

поставиха под началството на Бимбаллъ. А той ги изпрати по улиците и крайнините на градеца — да заптисват всеки, който се опитва „да хване Балкана“.

От тези ненадейни действия Етрополе се смръзна, а скоро напълно замря. Занаятчиите и търговците спуснаха кепенците на дюкяните, майките прибраха дечурлигите от стъгдите, учителите разпуснаха своите школници, бащите залостиха портите — над града сякаш бе увиснал смъртоносен облак. И най-страшното от всичко беше неосведомеността — питаха се хората през дувари и комшулуци, но никой не съумяваше да разтълкува постъпките на турската полиция. Дори попитаха някои турци, за които бе известно, че не са способни да сторят зло — Мето Помака например или стария хаджи Шабан, — но и те не знаеха повече от раята^[13].

Всичко се разбра по икиндия^[14], когато от София с малък конвой пристигна Али чауш^[15], онзи покрит с черна слава полицейски началник, с името на когото бабите от тези краища заплашваха внучетата си. Али чауш одобри извършеното от къргагасъ Мустафа и още по здрач започна лично да претърсва къща по къща. Не скри целта си — заканваше се, че ако трябвало, щял да вдигне и камъните от калдъръма^[16], но щял да пипне девлет-душманина^[17] Васил Иванов из Карлово, известен още като Левски, Апостола, Дякона, Аслан Дервишоглу и други няколко имена. Че този Васил Иванов се намирал в Етрополе, това Али чауш изобщо не поставяше под съмнение; знаеше го със сигурност, та дори можеше да опише и външността му — дошъл бил престорен на паралия прекупвач на кожи, облечен в синьо джубе^[18] и гайтанлии потури от същия цвят, а на главата с морав фес с пискюл чак до раменете.

Три нощи и два дни продължи претърсването на малкия град, време, в което, кажи го, животът в Етрополе почти угасна. От дворовете се носеше жално блеене и мучене на изгладнял добитък, хората също започнаха да се оплакват от недоимък на хляб и гозба. Всички се надяваха, че след нечуваните тараша, които не донесоха нищо, турците ще си вдигнат чуковете, но не би — Али чауш се заканваше, че ще умори от глад града, но няма да си отиде, без да води пред себе си страшния султанов душманин^[19]. Разреши само стари жени да излизат за вода до чешмите и кладенците и да се отвори по един дюкян на махала, но и до тях допущаше да отиват за покупки

само деца под десет години. И градчето, заприличало на мъртвило, продължаваше да изнемогва под незапомненото бреме.

На петата нощ от идването на Али чауш, в онзи час, в който заспиват дори звяр и птица, няколко сенки се промъкнаха по завардените улици на Етрополе и като произнасяха предварително уговорената лозинка, безшумно се хлъзваха в дома на Илия Правчанов, касиерина на революционния комитет. И зад притъмнените прозорци на собата^[20] около запалената дебела вощеница се събраха шестима — стопанинът на къщата Илия, Левски, поп Кръстьо Дончев, когото всички зовяха поп Кръстьо Младия, председателят на комитета Тодор Пеев, Григор Спасов и Симеон Златаря. Единственото ведро лице, което можеше да се види в бледата светлина на трепкащото пламъче, принадлежеше на Дякона. Никой от останалите не успяваше да скрие грижата си.

Новодошлите разказаха на Апостола онова, което бяха преживели и което бяха успели да научат, а той ги слушаше търпеливо и само кимаше глава. Накрая учителят Пеев обобщи:

— За мен, брате Левски, най-важното от всичко е, че Али чауш не можа да сложи ръка върху тебе.

— А за мен още по-важно е — рече му в отговор Дякона, — че никой не издаде къде се укривам. Свидетелство е туй, че „Бочукоглу“ е съставен от верни и корави българи, които не се опъват пред заплахата.

— Признателни сме ти за ласкавата дума — каза от името на всички поп Кръстьо Младия. — А сега ще ни изясниш ли, Апостоле, коя беше важната причина, поради която ни призова по късна доба?

— Да не се надяваш, че от него ще излезе такава мисъл! — избърза пред запитания Илия Правчанов. — Искал бил на всяка цена да се измъкне от обсадата и...

Той щеше да каже „и да продължи апостолския си път“, но сега пък Левски завърши вместо него:

— ... и затова ви повика, да поиска съвета ви. Шест глави мислят по-добре от една.

— Нека да ти го кажа направо, брате Левски — започна пръв Тодор Пеев. — Немислимо е туй, което си решил. Али чауш е стегнал Етрополе в железни клещи — не дава невръстни пастирчета да изведат добитъка на паша, камо ли възрастен човек да се измъкне от обръча им.

— И не е само по пътищата — добави Симеон Златаря. — Навред наоколо дебнат хитро укрити пусии^[21]. Опитвали се някои да се промъкнат към „Боготвор“, към „Острома“, към „Лиската“... Ядец! Навред засада до засада...

— Какво говориш за околността, Симеоне — издигна глас Григор Спасов. — А тук, в града, мигар е по-добре? Като идвах насам едва не налетях на пусия и при Табашкия мост, и при Мотишовия... Вижте ме на — за да дойда, прецапах реката и то не през бродовете, а тъй, на кестерме^[22]!

— Така е, брате Левски — каза пак учителят. — Ние, етрополци, сега сме като императора Никифор, когато цар Крум го спипал в прохода. „И пиле да стана, пак не мога да се измъкна“, тези думи рекъл тогава проклетият ромеец.

— А народните работи, които сега ме изискват да съм в Тетевен и после в Ловеч?

— За народните работи е по-добре един жив Левски в закъснение, нежели навреме, но само бездиханен труп...

— И аз мисля същото — присъедини се Илия Правчанов към възражението на председателя на комитета. — Пък и сам се увери, двамата с моята Йошка — той говореше за жена си — такова убежище сме ти направили, че гаджалите^[23] и сам Али чауш, да пукне дано, седем пъти бяха на педя от тебе и даже през ум не им мина...

— Право говори Илия — одобри поп Кръстьо. — Обсадата няма да е вечна, Апостоле, не може да е вечна. На, тукашните турци също захванаха да възроптават...

Възцари се дълго, прекалено дълго мълчание. Всички в собата разбираха, че в тези минути Левски, опитният и неуловимият, претегля чутото на везните, търси остроумна пролука в безизходицата. И мълчаха, даваха му възможност спокойно да се съсредоточи и разсъди. И наистина по едно време лицето на Дякона просветля.

— Знаете ли кой ще ме измъкне от капана на Али чауш? — беззвучно се засмя той. И побърза сам да си отговори: — Същата онази черна душа, която ме е предала на чалмалиите.

— Не те разбирам, господине — каза Григор Спасов. — Как тъй предателят ще...?

— Само да мога да пратя хабер^[24] на отец Хрисант във „Варовитец“ и всичко ще е наред. Един ден по-късно агите сами ще ми

сторят път към Тетевен...

Левски им изясни плана си. Неизвестният издайник така се бе престарал, че дори в най-големи подробности бе описал дрехите му. Но съобразителен и предпазлив, Апостолът се бе погрижил да влезе в Етрополе под друга външност, а колчакчиите^[25] потури и моравия фес с дългия пискюл сега се намираха грижливо скатани, в скривалището под магерницата на манастира.

— Разбирате ли ме вече? Ако отец Хрисант прати по наш верен човек „търговските“ ми дрехи я във Видраре, я в Правец, или — защо пък не? — в Орхание, или даже, в самата София и там ги подхвърлят в ръцете на турците...

— Разбирам! — плесна се по коляното Симеон Златаря. — Разбирам, дявол да го вземе! Тия абдали^[26] ще си рекат, че пак са те изпуснали и...

— Ех, Апостоле, ум-бръснач носиш ти! — похвали го ухилен поп Кръстьо Младия. — Язык за нашата православна църква, че изтърва глава като твоята...

— Цялата работа е как да се прати хабер на игумена — не сподели общото оживление Илия, като поглади увисналите си мустаци и се почеса по почти плешивата глава. — Сами рекохте одеве — не човек, но и пиле не може да се измъкне от капана на проклетия Али чауш.

— Това ще сторя аз — предложи се начаса Тодор Пеев. — Мен ми минава думата и пред Къопавия, и пред Юмер ходжа, че дори и пред каймакамина^[27] на Орхание — все ще взема разрешение като за една разходка из околността...

— Не! — късо отсече Левски и всички разбраха, че няма да отстъпи от думата си. — Няма да хабиш връзките си за такава дребна работа. Ще дойде време да ги употребиш за нещо по-важно, по-смислено.

(Апостолът на българската свобода се оказа добър пророк. Само подир половин година, след неразумния обир на турската поща в Арабаконашкия проход, извършен от Димитър Общи, благодарение на тези връзки Тодор Пеев можа да се измъкне във Влашко и така, косвено поемайки вината върху себе си, да запази комитетските люде от арести, побоища, бесилки и заточения.)

— Тогава? — попита Григор. — Как ще пратим тогава хабер на игумена Хрисант, Дяконе?

Собата отново се изпълни с тишина, но този път тя беше по-кратка, не като предишната. Не мина много и я наруши Левски:

— Има едно момче, син на наш верен другар и работник...

— Сещам се — прекъсна го плътният и звучен глас на Тодор Пеев. — Словото ти е за Христо, момчурляка на Цено Христов.

— Позна! Сега искам едно от вас, братя. Да се разотидете „ни лук яли, ни лук мирисали“, а утре да намерите начин да проводите малкия Христо насам. За него по няма да е трудно — сами рекохте, че гаджалите пуцат деца я до бакалницата, я за друго. Нека Христо да дойде, останалото ще оправим двамата с него.

Шестимата мъже се надигнаха.

Навън точно пропяваха втори петли.

Струваше му се, че вече ще се пукне от съклет^[28]. Караселим пети, не, шести ден висеше тука, на голия път, мръзнеше, ядосваше се и защо? — За тоя, дето клати клоните на гората. Понеже Караселим уж пазеше, пък освен хрема и душевно притеснение нищо друго не хвана...

Всичко, ама съвсем всичко му беше дотегнало — и ръбовете на камъка, върху който най-често посядваше, и мутрите на другите заптиета, дето идваха понякога „да усилят поста му“, и вечните им приказки за плюскане и жени, и сухоежбината, която нагъваше, и проверките на кърагасъ Мустафа и на Али чауш, софиянлията, всичко. Понякога дори му се приискваше страшният гяурин^[29], от когото целият османски девлет, че и сам падишахът^[30] в Стамбул трепереха, да излезе насреща му; ако се вярва на хорските приказки, една такава среща не би предвещавала нищо добро (зер тоя Левски бил по-опасен от триглава ламя), ама Караселим вече и това предпочиташе пред бездействието и мръзненето, които сякаш обещаваха да се проточат до края на вековете.

Така си мърмореше през този ден заптието Караселим, докато не толкоз от глад, колкото да убива времето — бе проснал шарен месал на плоския камък, дъвчеше лениво хляб, сирене и лук и с жални очи гледаше към просналия се в долината хубав градец и виещите се над

покривите му сини пушеци. Изведнъж турчинът трепна, послуша се. Хапката му остана недодъвкана в устата, ръката се протегна към подпряната пушка. Не, не се бе излъгал — някъде откъм гъстите шубраци вляво някой редеше полугласно:

— Караселим! Хей, Караселим ага! Не ме ли чуваш?

Щом го викаха по име, щеше да рече, познат човек беше. Въпреки това заптието сложи пръст на спусъка, пък едва тогава подвижна в отговор:

— Кой си ти, бре? Я се покажи, да те видя!

Храстите се размърдаха и на десетина крачки от Караселим се появи едно хлапе. Ако се съдеше от боя му, трябва да нямаше повече от шест-седем години.

— Ти ли викаш, бре?

— Аз, Караселим ага. Че кой друг?

— Сам ли си?

— Съвсем сам.

— И откъде ме знаеш по име?

— Че ти не ме ли знаеш, аго? Аз съм на Цено Христов момчето. Нали ден през ден минаваш през дюкяна на баща ми, да му удариш по една-две...

— Шшшшт! — спря го предупредително турчинът; уплашил се бе да не би някой да научи за неговата привичка да нарушава забраната на Пророка^[31]. — Христо, ти ли си, бре?

— Е, виждаш ли, че ме позна, аго? — Момчето бе забелязало, че прозвището „ага“ ласкаеше обикновеното заптие, та никак не го пестеше. — Същият Христо съм.

— И какъв дявол търсиш по тия пущинаци бе, чоджум^[32]?

Христо предпочете да заобиколи прекия отговор:

— Глад ме свива, Караселим ага, пък като те гледам как сладко-сладко си похапваш... Дай малко от този симит, бе аго...

— Симит ли? Не видиш ли, че си е обикновен хляб?

— Ти го казваш хляб. За гладни очи като моите е по-бял и от симит.

Разсмя се „агата“. Той не го съзнаваше, но случката му доставяше удоволствие не само с шеговитостта на разговора, но дори и със самото появяване на детето — то внасяше разнообразие в скучното му клечане на този пост, гдето не човек, но и мишка не минаваше.

Караселим остави отново пушката, отчупи един комат и го подхвърли на малкия, който продължаваше да стърчи там, до шубрака. Христо го улови във въздуха, хапна един зальк, но едва го преглътна — сух му беше.

— Слушай, Караселим ага — рече след това. — Хайде да заключим един бас.

— Бас ли? — ухили се турчинът. — Че какъв бас можем да заключим ти и аз?

— Там, на камъка, имаш две бучки сирене. Обзалагам се, че мога да изям едната, без да сторя крачка оттук до тебе и без да я хвана с ръка.

— Хайде де...

— Ако не ми вярваш, приеми баса.

— И какво ще вържем?

— Ако спечеля аз, ще изям сиренето с комата хляб.

— А ако загубиш?

— Като минеш следващия път до дюкяна на тате ще имаш от мене една...

— Е, стига де! — скара му се заптието и повторно се огледа. — Добре, приемам баса. Ха да те видя как ще вземеш сиренето, без да прекрачиш дотук и без да го хванеш с ръка!

Христо мушна парчето хляб в джоба на потурките си, позатисна калпачето си над ушите, пък в един миг се изправи на ръце и бавно, но уверено започна да се движи към турчина.

— Аха, разбирам те, дженабетин^[33] такъв! — прихна в смях Караселим. — Туй било то да не сториш крачка... И все пак няма да успееш. Едно е да джапаш така по отъпканата пътека, друго — да се качиш по камъка.

Той обаче не позна — момчето измина на ръце десетина крачки до него, после трудно и с много залитане, но успя да се качи и по камъка. Там попрегъна лакти, понаведе се и ухапа едната бучка сирене. Накрая така, със сиренето между зъбите, скочи на крака. Лицето му се беше наляло с кръв, но очичките му светеха победоносно.

— Ашколсун!^[34] — поздрави го развеселен турчинът. — Халал ти сиренето! Ако искаш, вземи си и от лука. За такъв карагъозчия^[35]

като тебе това е малка награда. — После запита: — Къде, в дюкяна на баща си ли изучи тези чалъми^[36]?

— А, в дюкяна! — отговори Христо, докато ръфаше хляба и сиренето. — То ако ме знае тате!... В махалата, къде другаде... Нали ние, момчетата, там...

— Шшшшт! — прекъсна го рязко Караселим, като придружи този звук с пръст до устните.

Заслуша се. Нямаше грешка — отдолу, по пътя откъм града, се чуваха стъпки и мъжки гласове.

— Изчезвай веднага! — нареди тихо на момчето, докато в същото време прибираще бохчичката с яденето. — Изчезвай, че ако ме видят така, на лаф, ще ми изгори службицата...

Христо не чака друга подкана и с пъргавината на лисица се шмугна отново в храсталаците. Караселим изобщо не забеляза, че детето се втурна не надолу, към Етрополе, а в обратната посока, към манастира „Варовитец“. Той беше зает с друго — да застане с пушка в ръце и да заеме колкото се може по-войнствена стойка. Не мина и минута и пред него се появи Али чауш, придружен от друго някакво заптие, от орханийските трябва да беше.

— Хей, ти! — смръщено го запита страшният полицейски началник. — Да се е мярвал някой насам?

— Никаква жива душа, чауш ефенди^[37] — храбро излъга стражът. — Нито човек, нито даже птица...

През тези дни отец Хрисант не го свърташе на едно място. Уж се стараяше да не изоставя задълженията си на игумен, пък то по цял ден, а комай и по цяла нощ обикаляше нагоре-надолу из манастира, рошеше с пръсти и без това приличните си на лъвска грива брада и коса, припряно обхождаше чардаците и двора и през цялото време мислеше за едно — за поредното премеждие, в което беше изпаднал Апостола.

Игуменът бе научил за небивалата обсада на града още в същия ден, в който Али чауш бе сключил непробиваемия си пръстен около Етрополе. И като знаеше, че по това време Левски е там и че е изложен на страшна опасност, просто не приличаше на себе си от тревога. Най-много го мъчеше неизвестността. Сигурно ли е скривалището на

Дякона? Ще съумеят ли комитетските хора да го опазят от настървените хайки? Няма ли някой страхливец да се побои и да извърши грозно предателство? — Тези и още много подобни въпроси измъчваха богослужителя, пришпорваха го в неспокойните му разходки из килията и в манастирския двор.

Като минаха две пълни денонощия от наложената от турците обсада, отец Хрисант се престраши и изпрати на разузнаване в Етрополе манастирския вардянин Замфир Клепалото, в когото имаше пълно доверие. Но изтече ден, изтече още един, а Клепалото тъй и не се върна. Беше ясно: агаларите го бяха допуснали в града, а после капакът на мишеловката бе хлопнал и зад неговия гръб, та той не бе намерил колай^[38] да се върне във „Варовитец“. Тогаз игуменът реши сам да разбере съдбата на Апостола. Облече той сукненото си расо, онова, което слагаше само при срещи с най-лични първенци, позаглади чорлави коси и с достолепна стъпка се отправи надолу. Уви, също и той не сполучи. Изобщо не успя да влезе в града — случи се да го спре страж от етрополските заптиета, който го познаваше, та той го предупреди да не отива по-нататък, ако не иска за неопределено време да остане далеч от манастира си. Прибра се тогаз отец Хрисант и от този ден вече напълно се предаде на тревогата си.

Тъй беше той и днес. Сутринта — нещо незапомнено за него — той не се яви в църквата за утринната служба, не седна на закуска с другите братя и не изслуша катадневните сведения на заместника си и на брата-иконом, а развял грива и по-навъсен от всякога правеше все една и съща обиколка — от бързоструйната чешма до гроба на своя предшественик отец Харалампий, оттам до входа на магерницата и обратно до чешмата.

Колко време се бе въртял така в кръг, сам не можеше да каже. И уж нито чуваше, нито виждаше нещо (братята и манастирските ратаи, като виждаха настроението му, благоразумно се бяха изпокрили), но изведнъж тъкмо една необикновена гледка го накара да вкопае пети в земята и да зяпне от изумление — връщаше се откъм магерницата и току-до чешмата видя насреща си един хлапак, изправен на ръце и с размахващи се из въздуха крачета.

— Ти, бе! — изхока го игуменът, когато възвърна дарбата си да говори. — Какви са тия маймунджулуци посред светата обител?

Момчето се върна в нормалната си стойка и чинно свали калпачето си, но гълъбовият му поглед се смееше неудържимо.

— Ами че ей таквиз, отче игумене — каза. — Щом като от толкоз време ти правя ишмари^[39] и се навирам пред очите ти, пък ти не ме забелязваш, рекох така, наопъки да застана, та белки...

— И за какъв дявол ми даваш ишмари?

— Хабер ти нося, отче игумене.

— Хабер ли? — трепна отец Хрисант. — От кого?

— От един турчин. А, не се мръщи, не се мръщи! За Кърджаллъ слушал ли си? — попита момчето. И уточни: — Аслан Дервишоглу Кърджаллъ?

Като чу това име, богослужителят така премаля, че потърси опора в каменната зидария на чешмата. И едва намери сили да изрече:

— Говори! Говори, момче! Жив ли е Левски? Къде е вестта, дето ми носиш?

— Ех, отче игумене — тихо и вече съвсем сериозно отговори детето, — баш тук, посред двора ли искаш да ти дам писмото?

Отец Хрисант разбра упрека, преглътна шумно, после доблестно си призна:

— Прав си, синко. Обърках се аз от толкоз тревоги... Хайде, идвай с мене!

Отидоха в килията на игумена и той обърна два пъти ключа на вратата. Тогава момчето смъкна дясната си кундурка^[40], после свлече и чорапчето и изпод него извади един лист, сгънат няколко пъти. Отец Хрисант нетърпеливо го изтръгна из ръцете му, отиде до тесния прозорец и го разгъна. След минута обаче извърна гневни очи към момчето:

— Ти бе, непрокопсанико и калпазанино! — С мен ли, игумена, ще си правиш недостойни майтапи!? Какви са тези глупости тук: пушени риби, маслини, кюкюрт^[41], пити кашкавал, шекер^[42]...?

— Туй е лист от бакалския тефтер на баща ми, отче игумене — укорно рече момчето. — А този...

— Кой е баща ти? — прекъсна го богослужителят.

— Цено Христов.

— А, Христо, ти ли си бе? — изведнъж омекна отец Хрисант. — Тю да, му се не види, от мен си получил светото кръщение, пък да не те позная. — После се оправда: — Ама кой ще познае един човек,

който за по-удобно стои с краката нагоре? Хайде, кажи сега за тези риби и шекери!

— Онзи, който ме прати, вярваше, че ти ще съумееш...

— Да се проваля в пъкъла дано! — самопрокле се игуменът, без да дочака края на обяснението. — Съвсем е изкуфяла дъртата ми чутура!...

От едно чекмедже с двойно дъно той извади някакво шишенце и с течността от него замаза хартията. Появиха се десетина реда, изписани от почерк, който свещенослужителят добре познаваше. Прочете ги няколко пъти и лицето му първо просветля, после придоби хитро изражение. Приблужи кандилото над одъра си, поднесе листа до пламъчето му, изчака, докато се превърне на пепел, и накрая се извърна към момчето:

— Разкажи ми, Христо, как успя да се промъкнеш през турските стражи и да стигнеш дотука.

Момчето изпълни желанието му. Като го изслуша, отец Хрисант стори кръстен знак над главата му и произнесе тържествено:

— Благословено да си от бога, юначе! Докато българските майки раждат синове като тебе, славният род български няма да се затрие...

Малкият Христо възвърна предишната си дяволитост:

— Туй ли да река на чалмалията Кърджаллъ, когато се върна при него?

Закачката не ядоса игумена. Той се засмя и каза:

— А, не. Туй беше за тебе. А нему кажи, че всичко ще бъде изпълнено, точно както той го иска. Още днес вещите му ще заминат по най-сигурен човек. — Той потупа момчето по рамото. — А сега тичай обратно, юначе. В Етрополе те чакат...

Когато Али чауш потегли с многобройния си заптийски отряд през Правец и Орхание към София, цялото Етрополе излезе на улиците да ги изпрати. На жестокия и суетен полицейски началник много му се бе искало това да е едно триумфално изпращане, но то бе не само безславно, но дори и смешно — изпровождаха го не възвеличаващи викове, а подигравателни хихикания, примесени с нескрити въздишки на облекчение. Смееха му се и си отдъхваха не само раята, българите, но и етрополските турци — суровият и тежък ред, наложен от Али

чауш над града за цяла неделя, бе дотегнал и на тях, „правоверните“. Но хората, наизлезли да видят как се измъква посраменият отряд на заптиетата, нямаха за цел да му се присмиват, а по-скоро да се уверят с очите си, че са се отървали и от тях, и от началника им.

Пред дюкяна на Цено Христов при изпращането се случиха едни до други стопанинът Цено, момченцето му Христо, добрякът-турчин Мето Помака и едно от тукашните заптиета, Караселим. А когато в далечината гюрултията^[43] подсказа, че заптийската колона вече приближава, към четиримата се присъединиха също главният учител Тодор Пеев и един непознат светлолик мъж в уж алафранга дрехи, но ушити от местен шаяк. Те поздравиха почтително и се наредиха при другите:

— Кой е челебията^[44]? — осведоми се Мето Помака, като отговори на поздрава им.

— Учител из Тетевен — спокойно отговори даскал Тодор, докато Цено Христов изглеждаше като да си е глътнал езика от смут и страх. — Току-що пристигна, на заем ще му дадем буквари и таблици.

— С лошо ме посрещнахте — засмя се Левски, мнимият учител. — Вашите хора тъй бяха завардили пътищата към Етрополе, че цели четири дни трябваше да си въртя палците във Видраре, преди да вляза в града...

— М̀ани, м̀ани, — обади, се Караселим, — станахме за резил пред света с тоя кьорфишек^[45], дето го изгърмахме.

— Кажй бе, ага — обади се на свой ред Цено, който, заразен от примера на Левски, бе възвърнал самообладанието си. — Кажй каква беше цялата тая дандания^[46]? Че търсихте някакъв хаирсъзин^[47] и царски душманин, туй и котките на Етрополе го разбраха. Но защо тия аркадаши^[48], дето дойдоха като същински аслани^[49], сега си прибраха партакешите и си отиват, хм, съвсем като в поговорката?

— Защото се разбра, че през цялото време сме гонили вятъра. Тоя, заради когото една седмица стиснахме етрополци за гушата, през същите дни рахат-рахат^[50] си е развявал байрака посред София.

— Я разкажи, я разкажи! — подкани го този път Мето Помака. — Как стана белли^[51] тази работа?

— Нощес дойде хабер от София — обясни Караселим, видимо поласкан, че с разказа си е станал център на всеобщото внимание. —

Докато ние тук се изтрепахме да търсим девлет-душманина, той бил в София, царството на Али чауш. Станала някаква патърдия в един хан и нашият човек, който се разполагал там като паша^[52], се уплашил да не стане зян покрай чуждите кавги и побързал да се измъкне.

— Е, че щом се е измъкнал — попита „тетевенският учител“, — как се е разбрало, дето...

— В бързането си забравил един кат дрехи. — Турчинът се засмя. — Онези дрехи и моравият фес, по които ние го търсехме тъдява. В сетрето даже имало един от бунтарските вестници, които вашите лудоглави хъшлаци печатат в Букурещ. — Той се изкиска повторно. — Като се чу тази работа, Али чауш за малко не опъна краката от дамла^[53]. И сега се връща в София, там да прави хайки и претърсвания. Но и в София ще хване на босия цървулите, туй от мене да го знаете.

Разговорът им спря до тук — прекъсна я посрамената върволица на орханйските заптиета, която се проточи пред тях; двамата й печални герои, Али чауш и кърагасъ Мустафа Бимбаллъ, благоразумно бяха заели места някъде по средата на колоната. Когато и последните се загубиха надолу, по пътя към Правец, Цено Христов покани двамата турци:

— Да влезем, агалар. Черпнята днес е от мене. Че заради тия аркадаши моят альш-вериш^[54] цяла неделя хептен^[55] беше угаснал...

Караселим и Мето Помака не чакаха втора молба и последваха стопанина. На улицата пред дюкяна останаха само Левски, Тодор Пеев и малкият Христо.

— Дай да ти стисна десницата, Христо — каза Дякона. — Това хубаво дело — той показва с очи надолу по пътя, където се бяха изнизали заптиетата — народът на Етрополе го дължи само на тебе. А аз пък ти дължа и сигурността, че може би и живота си.

Той разтърси малката му ръка. Момчето не каза нищо, но лицето му се изчерви от удоволствие.

— А с тебе ще се разделяме, брате Тодоре — продължи Левски. — „Алилаа Селвели“ и „Дервиш Мехмед“^[56] вече от няколко дни ме очакват...

Каза това, но не побърза да си тръгне. Личеше си — още някаква мисъл се въртеше из главата му.

— Споменавахте ми — продължи след малко, — че в комитета имате затруднения с тайната поща?

— Така е, Апостоле. И на тримата, които отговарят за комитетската поща, временно не трябва да се разчита. Иван Донов вече месец лежи от огнища и ушебол, а за Сава Ангъзов и Павел Генчов имаме сведения, че турците са се усъмнили в тях и тайно ги имат под очи.

— Мога да ти назова човек, брате Тодоре, който достойно ще поеме задълженията им, докато прецените, че пак можете да разчитате на тримата. — И в отговор на въпросителния поглед на учителя, Левски сложи ръка на Христовото рамо. — Ей за този юнак говоря, брате. Той доказва, че може да му се вярва.

Сега пурпурът обхвана не само лицето на момчето, но невям и кестенявата му косица.

— Туй го признавам — объркано рече Тодор Пеев, — но нали разбираш... Комитетската поща... Христо не е заклет...

— Вярно е — кимна Левски, — Христо не е положил революционна клетва пред кръста и ножа. Не може и да я положи, малък е още за това. Но туй не е пречка да му поверяваш пощата, брате. Утре, когато се вдигнем на живот и смърт срещу тирана, ще излагат гърди на куршумите не само онези, които са давали клетва, а всички, дето носят юнашко сърце, българско. Имай го от днес за куриер — повтори. — Аз поръчителствувам за него...

Както каза Васил Левски, така и стана. От този ден Христо Ценов Христов, момчето, което умееше да ходи на ръце, стана куриер на частния революционен комитет в Етрополе и неведнъж премина през много опасности, като под чорапчето си носеше тайнописни заповеди и сведения.

И така продължи чак докато руските солдати прегазиха Дунава...

[1] **Фукара** — бедняк, сиромах. ↑

[2] **Каяфет** — външен вид, изглед. ↑

[3] **Дингил-ахмак** — прозвище за висок и глупав човек. ↑

[4] **Ябанджия** — чужденец, другоzemец. ↑

[5] **Алафранга** — по западноевропейски образец. ↑

[6] Гай Муций, наречен Сцевола — полулегендарен римски младеж, който по време на обсадата на Рим от етруските (508 г. пр.н.е.) проникнал в лагера им, за да убие техния цар Порсена и да спаси отечеството си. Заловен и заплашван с мъки, той сложил десницата си в огъня и не трепнал, докато тя изгоряла (от там Сцевола — леворък), като казал, че такива са всички римляни, които са си дали дума да убият Порсена. За проявеното мъжество цар Порсена го освободил и свалил обсадата. ↑

[7] **Табак** — кожар. ↑

[8] Орхание — днес Ботевград. ↑

[9] **Заптие** — стражар: заптисвам — арестувам. ↑

[10] **Кърагасъ** — околийски полицейски началник. ↑

[11] **Мюдюр(ин)** — управител на неголям град. ↑

[12] **Ага** — господин; турски административен чиновник. ↑

[13] **Рая** — немохамеданското население на султанска Турция; прен. — безправен, робски народ. ↑

[14] **Икиндия** — Привечер, надвечер, времето около залез слънце. ↑

[15] **Чауш(ин)** — старши стражар. ↑

[16] **Калдъръм** — каменна настилка на улица. ↑

[17] **Девлет** — държава; **девлет-душман(ин)** — държавен враг. ↑

[18] **Джубе** — горна дреха от дебел плат, обикновено подплатена с кожа. ↑

[19] **Душман(ин)** — враг. ↑

[20] **Соба** — стая. ↑

[21] **Пусия** — засада. ↑

[22] **Кестерме** — напряко. ↑

[23] **Гаджал(ин)** — презрително прозвище за турчин. ↑

[24] **Хабер** — вест. ↑

[25] **Колчаклия** — украса с гайтани. ↑

[26] **Абдал** — глупак. ↑

[27] **Каймакам(ин)** — околийски началник, управител на околия. ↑

[28] **Съклет** — душевно притеснение. ↑

[29] **Гяур(ин)** — немохамеданин, неверник. ↑

[30] **Падишах** — титла на султаните. ↑

- [31] Припомняме, че ислямът забранява на „правоверните“ пиенето на спиртни напитки. ↑
- [32] **Чоджум** — обръщение към дете; моето момче (момиче). ↑
- [33] **Дженабет(ин)** — проклетник, вагабонтин. ↑
- [34] „Браво!“. ↑
- [35] **Карагъозчия** — артист; жонгльор. ↑
- [36] **Чалъм** — похват, хватка (в борба); **чалъмлия** — борец, който владее много хватки. ↑
- [37] **Ефенди** — господин; господине. ↑
- [38] **Колай** — начин на постъпване; способ, леснина. ↑
- [39] **Ишмар** — правене знак с очи; смигване. ↑
- [40] **Кундура** — груба кожена обувка. ↑
- [41] **Кюкюрт** — сяра. ↑
- [42] **Шекер** — захар. ↑
- [43] **Гюрултия** — шум, врява. ↑
- [44] **Челеби** — господине (така турците се обръщали към по-заможните българи). ↑
- [45] **Фишек** — цев от хартия, напълнена с барут; **кьор-фишек** — ракета; прен. блъф, лъжа. ↑
- [46] **Дандания** — врява, крясък. ↑
- [47] **Хаирсъз(ин)** — зъл човек, проклетник. ↑
- [48] **Аркадаш** — другар. ↑
- [49] **Аслан** (по-правилно **арслан**) — лъв. ↑
- [50] **Рахат** — спокойствие, безгрижие; **рахатлък** — състояние на рахат. ↑
- [51] **Белли** — явно, ясно. ↑
- [52] **Паша** — генерал; висш военен или административен началник. ↑
- [53] **Дамла** — апоплектичен или сърдечен удар. ↑
- [54] **Алъш-вериш** — вземане-даване; търговия. ↑
- [55] **Хептен** — напълно. ↑
- [56] Тайните имена на комитетите съответно в Ловеч и Тетевен. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.